

وظایف زن به عنوان همسر در تحکیم خانواده

فاطمه ناصری نیا^۱

چکیده:

خانواده یکی از نهادهای بنیادی و سازنده اجتماعات بشری است و نقش بسزایی در رشد و تعالی افراد جامعه و تقویت ارزش های والای انسانی دارد. در خانواده، زن به عنوان همسر، نقش تأثیرگذاری را در تحکیم خانواده ایفا می کند. جایگاه زن و وظایف محوله ی او در آموزه های اسلامی مورد تأکید بوده است. این نوشتار بر آن است که به این پرسش پاسخ دهد که وظایف زن به عنوان همسر در تحکیم خانواده چیست؟ روش تحقیق این مقاله، کاربردی و به وسیله جمع آوری اطلاعات از طریق روش کتابخانه ای و توصیفی و با هدف جمع آوری اطلاعات جهت آگاهی بخشیدن و افزایش اطلاعات زنان و افراد جامعه بوده است؛ از طرفی این سند آماده شده تا در اختیار جامعه و نهاد های ذی ربط از جمله آموزش و پرورش، حوزه علمیه و سایر ارگان هایی که مرتبط با این مسئله هستند، قرار داده شود تا از آن در راستای ارتقاء سلامت خانواده و جامعه استفاده شود. پژوهش انجام شده تبیین می کند که خانواده یک نهاد مهم اجتماعی است که رشد و تعالی اعضای خانواده در آن اتفاق می افتد و در این بین زن که هسته نهاد خانواده است و در آن نقش محوری دارد و تأثیر گذاری بیشتری را در رشد و تعالی اعضای ایفا می کند؛ بنابراین باید تلاش کرد تا زنان سرزمینمان از وظایف خود آگاهی یابند و با انجام این امور به نحو احسن، راه های تسلط دشمن از طریق تهاجم فرهنگی و استفاده ابزاری از آنها به حداقل برسد؛ زیرا داشتن جامعه سالم، مستلزم داشتن زنانی سالم است که خود از نظر جسمی و روحی از سلامت کافی برخوردار باشند؛ زیرا قلب تپنده ی هر خانواده زن است.

کلید واژه: خانواده، زن، تحکیم، وظایف.

^۱ . طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه امام صادق علیه السلام

مقدمه:

خانواده یک نهاد اجتماعی و آسمانی و رکن اساسی هر جامعه است و در اسلام از جایگاه والایی برخوردار بوده و نگاه ویژه‌ای به این نهاد اجتماعی شده است. خانواده در لغت به معنای: دودمان، تبار، تیره و خاندان، اهل خانه و در اصطلاح به معنای یک واحد اجتماعی است که از ازدواج یک زن و یک مرد، به وجود می‌آید و فرزندان حاصل از آن ازدواج، آن خانواده را تکمیل می‌نمایند. وجود ارتباط صحیح و پایدار در میان اعضای خانواده به ویژه همسران و هم چنین والدین و فرزندان، موجب پویایی و استواری و تحکیم خانواده می‌شود؛ از آن جایی که در اسلام به خانواده توجه فراوانی شده و قرآن کریم نیز، که عنوان عالی‌ترین راهنمای بشر و بهترین هدایتگر، و او را به بهترین راه هدایت می‌کند و بهترین روش‌ها را برای راهنمای انسان، در نظر گرفته است. بنیاد خانواده مهم است؛ زیرا بستری برای رشد و شکوفایی استعداد اعضای خانواده و بالتبع اجتماع است و زن در رسیدن به این رشد و پویایی نقش بسزایی را ایفا می‌کند تا اعضای خانواده و به ویژه همسر به رشد و تعالی و درجات عالی برسند. حال این سوال مطرح می‌شود که: وظایف زن به عنوان همسر در تحکیم خانواده چیست؟

در یک جامعه آن چه که مهم و اولین شرط جامعه پویا بوده پویایی خانواده است زیرا در جامعه و با مدرنیته کنونی، آن چه مورد هجمه قرار گرفته، نهاد خانواده و به ویژه زن است؛ عدم آگاهی زن از رخدادهایی که در سیر مدرنیته شدن برایش اتفاق می‌افتد، منجر به فروپاشی خانواده می‌گردد و چون زن نقش اساسی و محوری در خانواده دارد، آگاهی وی بسیار مهم است؛ پس برای داشتن جامعه‌ای پویا باید زنانی پویا داشته باشیم و این خود مستلزم آگاهی بخشی و افزایش اطلاعات زنان است و با انجام پژوهش‌هایی همچون پژوهش، حاضر می‌توان اطلاعاتی را در اختیار آنان قرار داد و هم چنین می‌توان این سند آماده شده را در اختیار جامعه و نهاد های ذی ربط از جمله آموزش و پرورش، حوزه علمیه و سایر ارگان‌هایی که مرتبط با این مسئله هستند، قرارداد، تا از آن در راستای ارتقاء سلامت جامعه بهره‌جویند. اولین کتاب تربیتی که درباره شخصیت زن نوشته شده است به ۱۰ قرن پیش برمی‌گردد؛ از کتابهای قدیمی که درباره وظایف های زن نوشته شده است، می‌توان به: «معراج السعادت: مرحوم ملا احمد نراقی» که یک کتاب اخلاقی است، اشاره کرد که در مقام پنجم به مسئله پژوهش حاضر پرداخته است و «تحکیم خانواده مرحوم ری شهری» که یک کتاب با محوریت روایی بوده و در بخش یکم و دوم به اهمیت تشکیل خانواده و عوامل تحکیم آن اشاره کرد و از کتاب های معاصر نیز می‌توان به «راهنمای

خانواده امیرملک محمودی» که در شانزده فصل جمع آوری شده است، اشاره کرد، در این کتاب، ابتدا از اهمیت تشکیل خانواده آغاز و در آخر به هنر شاد زیستن ختم می شود؛ کتاب «سیری در مسائل خانواده تألیف حبیب اله طاهری» که در بیست و دو فصل تدوین شده است از تعریف خانواده شروع و به ازدواج موقت ختم می شود؛ کتاب «خانواده قرآنی از عیسی عیسی زاده» و در چهار بخش ارائه شده است که از کلیات آغاز و به ویژگی فرزند صالح ختم می شود؛ کتاب «خانواده کانون محبت به نوشته جمیله فلاحی و فاطمه افخمی» که در هفتاد صفحه جمع آوری شده است و مقالاتی نیز وجود دارد از جمله مقاله «اعظم نوری با موضوع عوامل تحکیم خانواده»؛ می توان اشاره کرد. وجه تمایز آنها با نوشتار موجود در این است که: این مقاله به وظایف زن به عنوان همسر در تحکیم خانواده پرداخته است. موضوع مورد پژوهش در علمی چون روان شناسی، جامعه شناسی، تاریخی، تربیتی، فرهنگی حقوق مورد بررسی قرار می گیرد. با توجه به اهداف، متن پیش رو از دیدگاه اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است.

تعریف خانواده:

خانواده دارای معانی مختلفی است که در لغت و در اصطلاح به آن اشاره می کنیم، خانواده در لغت به چندین معنا بیان شده است که عبارت اند از:

تعریف لغوی:

«خانواده. [نَ / نِ / نَ / دِ] (ا مرکب) خاندان. (غیاث اللغات) (ناظم الاطباء). دودمان. خیل خانه. تبار. دوده اصیل زاده و از خانواده حرمت بزرگوار و به اقبال و دولت، اهل خانه. اهل البیت. تاریخ خانواده و اشکال آن: یگانه سازمان اجتماعی که بادوام و همگانی است و از دیرباز در زندگی بشرهای ماقبل تاریخ وجود داشته و حتی قبل از عبادتگاه و دولت و هر سازمانی که برای تمرکز فعالیت آدمی بوجود آمده است خانواده می باشد.^۱

^۱ دهخدا، لغت نامه، ج ۱۰، ص ۲۶۴.

خانواده: (ن یا ن د) (امر). ۱ - اهل خانه، اهل البيت . ۲ - مجموعه افراد دارای پیوند سببی یا نسبی که در زیر یک سقف زندگی می کنند. ۳ - مجموعه خویشاوندان، خاندان . ۴ - تیره، خاندان.^۱

خانواده ۱: کوچک ترین واحد اجتماعی که شامل پدر، مادر، و فرزندان آن ها است.

۲. (زیست شناسی) تیره، خاندان، دودمان، ۳. فامیل .»

خانواده در اصطلاح نیز به این معناست :

«خانواده عبارت است از یک واحد اجتماعی که از ازدواج یک زن و یک مرد به وجود می آید و فرزندان حاصل از آن ازدواج آن را تکمیل می نمایند.»

البته فرزندان تا زمانی عضو این واحد اجتماعی محسوب می شوند که به سن رشد نرسیده و یا با ازدواج با دیگری، واحد مستقل جدیدی را تشکیل نداده باشند.

بعضی دیگر خانواده را چنین تعریف کرده اند: «خانواده گروهی است که به دلیل قرابت یا زوجیت، همبستگی حقوقی و اجتماعی یافته و تحت رهبری و ریاست مقامی واحد قرار گرفته اند.»

گروهی دیگر چنین تعریف کرده اند: «خانواده عبارت است از: زن و شوهر و فرزندان تحت سرپرستی آنها که معمولاً باهم زندگی می کنند.»

همانگونه که ملاحظه می شود، همه تعاریف با آنکه در ضمن الفاظ گوناگون وارد شده اند، مبین یک معنا و مفسر یک حقیقت هستند که، خانواده عبارت است از: کوچکترین واحد تشکیل دهنده هر جامعه، که حداقل از یک زن و شوهر تشکیل شده است که با فرزندان تکمیل می شود.^۳

آن چه که در پژوهش حاضر مورد نظر است معنای اصطلاحی آن است که از نظر اندیشمندان اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است.

^۱ معین، فرهنگ معین، ص ۳۸۰.

^۲ عمید، فرهنگ عمید، ص ۴۷۲.

^۳ طاهری، سیری در مسائل خانواده، ص ۱۴. ملک محمودی، راهنمای خانواده، ص ۲۲. عیسی زاده، خانواده قرآنی، ص ۲۷. فلاحی، افخمی؛ خانواده کانون محبت، ص ۱۰. بستان (نجفی)، جامعه شناسی خانواده با نگاهی به منابع اسلامی، ص ۵۶.

اهمیت تشکیل خانواده و تحکیم خانواده:

اهمیت تحکیم خانواده ریشه در محبت و قداست پیوند خانوادگی دارد، پیوند زناشویی که از زیباترین و شیرین ترین پیوندهاست با ازدواج این پیوند آسمانی رقم می خورد و این پیوند یکی از نعمات بزرگ الهی و یکی از اسرار آفرینش^۱ است؛ و با تدبیراتی که اندیشیده می شود می توان این خانواده را به بستری برای رشد و تعالی اعضای آن تبدیل کرد.

خانواده کانونی برای آرامش، مودت، امنیت و آسایش اعضای آن بویژه زن و شوهر است که در قرآن کریم نیز به آن اشاره شده و خداوند متعال می فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ»^۲

یکی از نشانه های خدا این است که برای شما از جنس خودتان همسرانی آفرید تا به واسطه آنها آرامش بیابید و میان شما بذر رأفت و محبت افشاند تا مایه بقای زندگی نوع باشد. نشانه های خدایی در این امر بر اندیشمندان آشکار است.

قرآن مرد و زن را مایه آرامش یکدیگر معرفی می کند، یکی از نعمت های بزرگ خداوند این است که همسری شایسته داشته و با او همراه و همسفر این زندگی باشد و سعادت و خوشبختی در این زندگی نمود پیدا کند. همانطور که اشاره شد، تحکیم خانواده مهم است و نخستین بستر برای انجام و به تحقق رسیدن این امر سنت پسندیده ی ازدواج است که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می فرمایند:

«مَا بُنِيَ بِنَاءٌ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنَ التَّزْوِيجِ.»

در اسلام، بنیادی نهاده نشده است که در نزد خدا، از ازدواج، محبوب تر باشد.^۳

ازدواج اولین رکن تحکیم خانواده است و در اسلام نیز به اهمیت ازدواج و تشکیل خانواده توجه ویژه ای شده است و آنچه که اسلام به عنوان اولین گام در جهت تحکیم خانواده معرفی می کند آدابی است

۱. ر.ک، حاج علی اکبری، مطلع عشق، ص ۲۴.

۲. روم: ۲۱.

۳. صدوق، من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۳۸۳، ح ۴۳۴۳.

۴. حق شناس، آسیب شناسی خانواده، ص ۹۵.

پاسداری از حریم خانواده و صیانت از شخصیت اجتماعی و آبروی خانواده بر عهده اعضای خانواده و به ویژه زن است؛ آنچه که اسلام نیز در نظر دارد این است که: زن باید عقیف و پاکدامن باشد و این خلق علاوه بر اینکه، یک وظیفه اسلامی و دینی است؛ یکی از حقوق همسر نیز به شمار می رود. زن با رعایت عفت، خوشبختی را در خانواده رقم می زند؛ چه بسا سهل انگاری در این مسئله موجب فروپاشی کانون خانواده می شود. عقیف بودن و خویشتن داری زن سبب می شود که محیط خانواده از فسادهای اخلاقی و اختلافات ویرانگر در امان باشد؛ زیرا عفت بزرگترین عامل برای حفظ و نگهداری انسان از غلتیدن به ورطه ی تباهی است. حیا و عفت لازم و ملزوم یکدیگر اند؛ یعنی همواره با هم ارتباط تنگاتنگی دارند. حیا عاملی برای دوری فرد از ارتکاب عمل ناپسند است و این خود، موجب پاکی و عفت در خانواده می شود؛ هر اندازه فرد به حیا و عفت خود اهمیت دهد، موجب استحکام کانون خانواده می گردد. حیا دو نوع است که یک نوع از آنها حیا عاقلانه و دیگری حیا احمقانه است؛ حیا عاقلانه را زن باید در مقابل نامحرم و نگاه های آلوده و بلهوس داشته و بسیار پسندیده است؛ اما حیا احمقانه، حیایی است کاملاً بیجا که زن در مقابل همسر خویش دارد؛ در حالی که در مقابل همسر خویش نباید حیا داشته باشد و باید لطافت زنانه و طنازی و عشوه گری را در هنگام رابطه با همسر خویش انجام دهد. و در خلوت با وی حیا نداشته باشد در روایتی از امام صادق (علیه السلام) نیز به این نکته اشاره شده که حضرت می فرمایند: «بهترین زنان شما کسی است که چون با همسر خویش خلوت کند، جامه حیا از تن به در کند و چون جامه بپوشد همراه او شود، زره حیا بر تن کند»^۵

آراستگی زن در مقابل شوهر:

به طور طبیعی و فطری، انسان زیبایی دوست و زیبایی طلب است و به همین خاطر است که انسان زیبایی را دوست دارد و گرایش به زیبایی و زیبا بودن دارد و از ژولیدگی و زشتی بیزار است؛ یکی از

۱. ر.ک، فلاحتی، افخمی؛ خانواده کانون محبت، ص ۴۲.

۲. ر.ک، پناهی، همسر داری، ص ۷۷.

۳. ر.ک، عیسی زاده، خانواده قرآنی، ص ۶۰.

۴. ر.ک، پناهی، همسر داری، ص ۸۱.

۵. مجلسی، بحالانوار، ج ۷۴، ص ۱۵۶.

۶. ر.ک، پناهی، همسر داری، ص ۸۳.

سفارش های دین اسلام^۱ نیز رعایت همین مسئله است. نقش بی بدیلی که یک زن می تواند ایفا کند، حائز اهمیت است؛ چون زن با استفاده از هنر ها و ظرافت های زنانه، می تواند در قلمرو خانواده این موقعیت را ایجاد کند که همسر خود را از لغزش ها و نگاه های هوس آلود دور نگه دارد و با دلربایی، دلبری، خود آرایی، آرایش و زینت خود را بر همسرش عرضه کند، تا نگاه همسر به حرام کشیده نشود و زن همواره آراسته و تمیز و زینت کرده در خانه باشد؛ تا مرد در حریم خانواده از لحاظ دیداری ارضاء شود. آراستگی زن، نخستین رهنمود^۲ برای تامین نیاز جنسی همسر است. از آنجا که مردان بصری هستند و به عبارتی از دیدن و نگاه کردن چهره زن لذت می برند؛ این یک وظیفه بسیار مهم بر عهده زن است که به این نیاز، به طور جدی توجه کند و تمام تلاش خود را نیز در این زمینه به کار گیرد تا زندگی زیبا و آرامش بخشی را داشته باشد که این خود عاملی برای عقیف بودن مرد در جامعه خواهد بود و در نتیجه جامعه سالم خواهد ماند.

امام صادق (علیه السلام) می فرمایند: «شایسته نیست زن، خود را بدون زینت رها کند گرچه با آویزان کردن گردنبندی باشد و سزاوار نیست دستش را بدون رنگ بگذارد، اگرچه با کمی حنا باشد، هرچند آن زن سالخورده باشد.»^۴

آراستگی و زینت زن باید در حریم خانواده باشد و نباید آرایش برای غیر شوهرش باشد از توصیه های قرآن کریم این است که: نباید زینت ها برای غیر محارم آشکار شود؛ چنانچه در آیه ۳۱ سوره مبارکه نور می فرماید: «..... وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ.....»

۱. ر.ک، عیسی زاده، خانواده قرآنی، ص ۹۲.

۲. ر.ک، طاهری، سیری در مسائل خانواده، ص ۶۰.

۳. ر.ک، ری شهری، تحکیم خانواده، ۳۸۶.

۴. حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴ ص ۱۱۸.

... و زیبایی هایشان را جز آنچه خود نمایان است آشکار نسازند و اطراف مقنعه خود را بر سینه خویش بیندازند تا سینه شان را بپوشاند اگر به آنان بگویی قطعا چنین خواهند کرد. و زیبایی های خود را آشکار نسازند جز برای شوهرانشان یا پدرانشان یا پدران شوهرانشان یا پسرانشان یا پسران شوهرانشان یا برادرانشان یا پسران برادرانشان یا پسران خواهرانشان یا زنان همکیش خود یا بردگانی که مالک آنها شده اند یا مردان سفیهی که سرپرستی دارند و شهوت جنسی ندارند یا کودکان نابالغی که بر اندام خاص زنان چیرگی نیافته اند...»

آرایش کردن زن بیرون از خانه و برای غیر شوهر به شدت مذمت شده و عملی بسیار ناپسند قلمداد شده است که در روایات زیر تبیین می شود:

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: "پیامبر نهی کردند از اینکه زنی برای غیر شوهر خود زینت کند اگر چنین کاری انجام دهد خداوند او را به آتش جهنم می سوزاند" ^۱

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «هر زنی خود را خوشبو کند و از منزل خارج شود مورد لعن قرار می گیرد تا به خانه برگردد.» ^۲

مسئله ای که اسلام به آن نگاه ویژه ای دارد؛ آن است که اگر زن وظایف خود را به درستی انجام دهد و آن چه که در آیات و روایات به آن اشاره شده است را عملی کند زندگی سرشار از موفقیت و محبت و نشاط خواهند داشت و با تکیه بر عوامل تحکیم خانواده، اساس و بنیان این نهاد آسمانی را مستحکم تر خواهند کرد.

نتیجه:

وظایف زن به عنوان همسر در تحکیم خانواده از اهمیت فراوانی برخوردار است؛ زیرا زن رکن اساسی یک نهاد اجتماعی به نام خانواده است و در رشد و پویایی اعضای خانواده نقش تأثیرگذاری دارد. در خانواده همسران وظایفی دارند؛ اما از آن جایی که زن نقش محوری دارد و به عنوان کانون و مرکز ثقل خانواده است، نقش او در تحکیم خانواده مهم تر از مرد است؛ زیرا با توجه به خلقت وی که خلقتی

^۱. حرعالملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴ ص ۱۱۵.

^۲. همان، ص ۱۱۴.

سرشار از عواطف و احساسات است و این ابراز محبت و عطوفت، عاملی برای رشد و موفقیت و خوشبختی خانواده است؛ پس انجام وظایف زن به عنوان همسرکه ازجمله آن می توان به: تمکین، اطاعت از همسر، احترام به شوهر، خوش اخلاقی، لزوم اجازه از شوهر، حفظ عفت و پاکدامنی و آراستگی در مقابل شوهر اشاره کرد، نقش مهمی در خوشبختی و رشد تعالی خانواده دارد؛ زیرا در حقیقت زن اصل، ریشه و سرچشمه زندگی است و این خود موجب پویایی و سلامت خانواده و در نهایت جامعه می شود. راهکارهای پیشنهادی این مقاله: آگاهی بخشی به زنان نسبت به وظایف هایشان از راههای مختلف از جمله: برگزاری نشست های علمی، برگزاری همایش های مرتبط با این موضوع، برگزاری کارگاه های همسرداری و استفاده از فضای مجازی همچون شبکه های اجتماعی در راستا تحقق این اهداف، استفاده از رسانه های دیداری و شنیداری از طریق ساخت فیلم و مستند با تکیه بر این موضوع و دغدغه مند کردن زنان از طریق ارائه برخی از آمار های موجود در غرب که چگونه اندیشمندان شان در صدد احیای محور بودن نقش زن در خانواده هستند.

فهرست منابع

*قرآن.

- ۱) اکبری محمود، صمیمانه با عروس و داماد، قم، نشر نورالزهرا، چاپ ۳۷، ۱۳۹۲.
- ۲) بستان (نجفی) حسین، جامعه شناسی خانواده با نگاهی به منابع اسلامی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ سوم، ۱۳۹۳.
- ۳) پناهی علی احمد، همسرداری، قم، نشر معارف، چاپ دوم، تابستان ۱۳۹۱.
- ۴) جمعی از خواهران طلبه حوزه های علمیه، زن از دیدگاه ادیان و مکاتب، قم، نشر نصایح، چاپ اول، تابستان ۱۳۷۹.
- ۵) حاج علی اکبری محمد جواد، مطلع عشق، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ پنجم، بهار ۱۳۹۴.
- ۶) حرعاملی محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم، آل اهل بیت علیه السلام، ۱۴۰۹ق.
- ۷) حسن زاده صالح، «عوامل تحکیم خانواده»، دانشگاه علامه طباطبائی، دوره ۴ شماره ۱۵، ۱۳۹۲.
- ۸) حق شناس سید جعفر، آسیب شناسی خانواده، تهران، مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، چاپ اول، ۱۳۸۸.

- ۹) خمینی روح الله، صحیفه نور، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، جلد ۶، ۱۳۷۸.
- ۱۰) دهخدا علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، شرکت چاپ، چاپ ۱۲۸، ۱۳۴۶.
- ۱۱) ری شهری محمد، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، مترجمه: حمیدرضا شیخی، قم، نشر دارالحدیث، چاپ ۱۱، ۱۳۹۳.
- ۱۲) زیبایی نژاد محمدرضا، جایگاه خانواده و جنسیت در نظام تربیت رسمی، قم، مرکز نشر هاجر، چاپ اول، ۱۳۹۱.
- ۱۳) الصدوق محمد بن علی بن الحسین بن بابویه القمی، من لا یحضره الفقیه، جماعه المدرّسین فی الحوزة العلمیة، بیروت، ۱۴۰۴ هـ.ق.
- ۱۴) طاهری حبیب الله، سیری در مسائل خانواده، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ اول، ۱۳۸۱.
- ۱۵) طباطبایی محمدحسین، المیزان، جلد ۴، ترجمه: سید محمد باقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۷۴.
- ۱۶) طبرسی الفضل الحسن، مکارم الاخلاق، قم، موسسه نشر اسلامی، چاپ اول، ۱۴۰۴ هـ.ق.
- ۱۷) علی المتقی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، بیروت، مکتبه التراث الاسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۷ هـ.ق.
- ۱۸) عمید حسن، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۴.
- ۱۹) عیسی زاده عیسی، خانواده قرآنی، قم، بوستان کتاب، ۱۳۹۰.
- ۲۰) فلاحتی جمیله؛ افخمی فاطمه، خانواده کانون محبت، قم، نشر نسیم کوثر، چاپ دوم، ۱۳۹۲.
- ۲۱) ماجراجو محسن، نیازها و روابط زن و شوهر، قم، ناشر پارسایان، چاپ سوم، ۱۳۹۱.
- ۲۲) مجلسی محمدباقر، بحارالانوار، بیروت، موسسه الوفا، ۱۴۰۴ هـ.ق.
- ۲۳) معین محمد، فرهنگ معین، تهران، زرین، ۱۳۸۲.
- ۲۴) ملک محمودی امیر، راهنمای خانواده، قم، نشر شهاب الدین، چاپ بیست و سوم، ۱۳۸۶.
- ۲۵) www.khmenei.ir